

TRAVMATIK MIYA SHIKASTLANISHI: TURLARI, BELGILARI VA DAVOLASH.*Qo'qon universiteti Andijon filiali**Davolash ishi yo'nalishi 25-12 guruh talabasi****Rustamov Eldorbek Elyorbek O'g'li******+998880469707******E-mail: eldorbekrustamovv@gmail.com*****Anotatsiya**

Ushbu maqolada ko'pincha tashqi jismoniy kuch natijasida miyaga zarar yetkazadigan bosh jarohati travmatik miya shikastlanishi haqida batafsil ma'lumot berilgan. Bosh suyagi singan taqdirda, bosh suyagi bo'laklari o'zaro miyaga kirib, shikastlanishga olib kelishi mumkin. Shikastlanishning og'irligiga qarab, u vaqtinchalik funktsiyani yo'qotish, doimiy nogironlik, koma yoki hatto o'limga olib kelish, va uning tasniflari, sabablari yoritilgan. Shuningdek, miya shikastlanishida bu kasallikni keltirib chiqaruvchi sabablar, boshqa turlari, davolashni va oldini olishni shu maqola so'ngida ilmiy asosda keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar : travmatik, bosh suyagi, fokal TBI , difuz TBI , penetratsion TBI kirmaydigan TBI , kontuziya , aksonal shikastlanish.

Аннотация: В данной статье представлена подробная информация о черепно-мозговой травме – виде черепно-мозговой травмы, часто приводящей к повреждению головного мозга в результате воздействия внешней физической силы. При переломе черепа осколки черепа могут проникнуть в мозг и вызвать его повреждение. В зависимости от тяжести травмы, она может привести к временной потере функций, стойкой инвалидности, коме или даже смерти. Также в статье рассматриваются её классификация и причины. В конце статьи также научно объясняются причины, другие виды, лечение и профилактика этого заболевания при черепно-мозговой травме.

Ключевые слова: травма, череп, очаговая ЧМТ, диффузная ЧМТ, проникающая ЧМТ, непроникающая ЧМТ, ушиб, аксональное повреждение.

Abstract: This article provides detailed information about traumatic brain injury, a type of head injury that often results in damage to the brain as a result of external physical force. In the case of a skull fracture, fragments of the skull can penetrate the brain and cause damage. Depending on the severity of the injury, it can lead to temporary loss of function, permanent disability, coma, or even death, and its classifications and causes are explained. Also, the causes, other types, treatment, and prevention of this disease in brain injury are scientifically presented at the end of this article.

Key words: trauma, skull, focal TBI, diffuse TBI, penetrating TBI, non-penetrating TBI, contusion, axonal injury.

Kirish: Bosh suyagi yoki bosh suyagi miyani va uning atrofidagi tuzilmalarni, shu jumladan qon tomirlarini, to'qimalarni va bosh terisini himoya qiladi. Biroq, bu tuzilmalarning barchasi shikastlanishga moyil. Bunday jarohatlar birgalikda bosh jarohatlari yoki orttirilgan miya jarohatlari ostida guruhlanadi. Qabul qilingan miya shikastlanishlari ikki xil bo'lishi mumkin - travmatik yoki shikastlanmagan.

Shikast miya shikastlanishi boshga tashqi kuch ta'sirida sodir bo'ladi, bu esa miyaga biroz zarar etkazadi. Ular butun dunyo bo'ylab o'lim yoki nogironlikning eng keng tarqalgan sabablaridan biridir. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) ma'lumotlariga ko'ra, atrofida **69 million kishi** har yili travmatik miya shikastlanishining bir turiga duch keling. Natijada, miya travmatik shikastlanishlari "jim epidemiya" deb hisoblanadi.

Har qanday travmatik miya shikastlanishi hayot uchun xavfli bo'lishi mumkin va darhol tibbiy yordam talab qiladi. Ushbu jarohatlarning ta'siri qisqa muddat yoki umr bo'yi davom etishi mumkin. Ko'pgina travmatik miya shikastlanishlari davolanadi, lekin birinchi navbatda ularning paydo bo'lishining oldini olish mumkin.

Ushbu maqolada travmatik miya shikastlanishi, uning turlari, belgilari va belgilari, davolash usullari va oldini olish batafsil bayon etilgan.

Miya travmatik shikastlanishlari qanday tasniflanadi?

Miya travmatik shikastlanishlari sabab, zo'ravonlik, xususiyatlar va boshqa omillarga qarab bir necha turdagi bo'ladi. Ko'pgina travmatik miya shikastlanishlari ikkita keng guruhga bo'linadi:

- **Penetratsion TBI:** Chet el jismining bosh suyagini teshib, miya to'qimalariga etib kelganida, penetratsion miya shikastlanishi paydo bo'ladi. U ochiq TBI sifatida ham tanilgan. O'q, pichoq, shrapnel yoki suyak to'qimasi kabi narsalar bosh suyagiga kirib, miyaning bir qismiga zarar etkazishi mumkin.
- **Kirmaydigan TBI:** Penetratsion bo'lmagan TBIda miya shikastlangan, ammo bosh suyagi buzilmagan. Bosh to'satdan chayqalganda, miya bosh suyagi ichida tez harakat qiladi, to'qimalarni ko'karadi va qon tomirlarini yirtadi. U to'mtoq TBI yoki yopiq TBI sifatida ham tanilgan. Yo'l-transport hodisalarida, yiqilishda va ba'zi sport turlarida penetrasiz TBI paydo bo'ladi. Chaqaloqni kuchli silkitish ham tebranish sindromi deb ataladigan kirib bo'lmaydigan TBIGA olib kelishi mumkin.

Glazgo koma shkalasi (GCS) bemorning ogohlantirishlarga reaksiyasini 3 dan 15 gacha bo'lgan shkalada baholash orqali travmatik miya shikastlanishining og'irligini aniqlashga yordam beradi. Shikastlanishdan keyingi amneziya (PTA) davomiyligi va

ongni yo'qotish (LOC) ham foydalidir. jiddiyligini baholash. Jiddiyligiga qarab, travmatik miya shikastlanishlari quyidagilarga bo'linadi:

- **Yengil TBI:** Agar bemorda GCS balli 13 yoki undan yuqori bo'lsa, travmadan keyingi amneziya davomiyligi bir kundan kam bo'lsa va ongni yo'qotish 0 dan 30 minutgacha davom etsa, jarohat engil deb baholanadi. Yengil travmatik miya shikastlanishlari juda keng tarqalgan va ular salbiy, uzoq davom etadigan ta'sirga ega bo'lishi mumkin.
- **O'rtacha TBI:** O'rtacha TBI - bemorda Glazgo koma shkalasi bo'yicha 9 dan 12 gacha ball, travmadan keyingi amneziya davomiyligi bir kundan etti kungacha va 30 daqiqadan 24 soatgacha bo'lgan ongni yo'qotish.
- **Og'ir TBI:** Jiddiy TBI uchun Glazgo koma shkalasi 8 balldan past, travmadan keyingi amneziyaning davomiyligi etti kundan ortiq va ongni yo'qotish 24 soatdan ortiq davom etadi.

Shikastlanish maydoniga qarab, miya travmatik shikastlanishlari ikki xil bo'ladi:

- **Fokal TBI:** Shikastlanish miyaning ma'lum bir sohasiga ta'sir qilganda, u fokal travmatik miya shikastlanishi deb ataladi. Fokusli shikastlanish odatda boshga to'satdan zarba berilganda yoki miyaning penetratsion shikastlanishi tufayli yuzaga keladi. TBI belgilari shikastlangan hududga mos keladi. Ushbu jarohatlar muntazam diagnostika usullari yordamida osongina tashxis qilinadi.
- **Diffuz TBI:** Agar shikastlanish miyaning bir nechta sohalarini qamrab olgan bo'lsa, u diffuz yoki multifokal travmatik miya shikastlanishi deb ataladi. Diffuz TBI ko'pincha tezlashuv / sekinlashuv jarohatlari yoki aylanish kuchlari tufayli yuzaga keladi. Ushbu jarohatlardan kelib chiqqan zararni muntazam diagnostika usullari bilan aniqlash qiyin.

Birlamchi, ikkilamchi, engil, o'rtacha va og'ir miya shikastlanishlaridan tashqari, boshqa bir qancha turlari ham mavjud. Bular -

- **To'ntarish natijasida jarohat:** Bosh barqaror yuzaga yoki ob'ektga urilganda, zarba joyining to'g'ridan-to'g'ri ostida sodir bo'ladigan shikastlanish zarba jarohati deb nomlanadi. To'liq qarama-qarshi tomonda sodir bo'lgan shikastlanish kontrekup jarohatidir. Ushbu jarohatlar mustaqil ravishda yoki bir vaqtning o'zida mavjud bo'lishi mumkin. Ular xuddi shu hodisa paytida sodir bo'lganda, bu to'ntarish-kontrekup jarohati sifatida tanilgan. Agar bosh harakatsiz bo'lsa va ob'ekt harakatlansa, to'ntarish shikastlanishi ehtimoli ko'proq. Aksincha, agar bosh harakatlansa va ob'ekt harakatsiz bo'lsa, kontrekup shikastlanishi tez-tez uchraydi.
- **Miya chayqalishi:** Miya chayqalishi - bu miyaga vaqtincha zarar etkazadigan va miya faoliyatida qisqa muddatli o'zgarishlarga olib keladigan engil TBI turi. Bu to'satdan zarba yoki boshga zarba bo'lganda paydo bo'ladi. Miya chayqalishi

bilan og'rig'an odamda bosh og'rig'i, vaqtinchalik ongni yo'qotish, xotirani yo'qotish, ko'rishning buzilishi, ko'ngil aynishi, qusish, bosh aylanishi, muvozanat, fikrlash va diqqatni jamlash bilan bog'liq muammolar mavjud. Ushbu alomatlar shikastlanish vaqtida yoki bir necha kun ichida paydo bo'lishi mumkin.

- **Kontuziya:** Miya kontuziyasi yoki miya kontuziyasi - boshga to'satdan zarba berish natijasida miya to'qimalarining ko'karishi. Bu jarohat miya bosh suyagi ichida oldinga va orqaga harakat qilganda sodir bo'ladi. Kontuziya qon ketishiga va miyaning shishishiga olib keladi. Kontuziya belgilari shikastlangan miya maydoniga bog'liq.
- **Bosh suyagi sinishi:** Bosh suyagi sakkizta suyakdan iborat. Ulardan biri yoki bir nechta shikastlansa, bu bosh suyagi sinishi deb ataladi. Bosh suyagining sinishi boshning to'mtoq zarbasi natijasida yuzaga keladi. Bosh suyagining yoriqlari turlariga chiziqli yoriqlar, depressiyali yoriqlar, diastatik yoriqlar va bazilyar yoriqlar kiradi.
- **Diffuz aksonal shikastlanish (DAI):** DAI miyaning uzun birlashtiruvchi nerv tolalari yoki aksonlarining yirtilishiga olib keladi. Bu miyaning keng tarqalgan hududiga, asosan oq modda yo'llariga ta'sir qiladi. Bu og'ir miya shikastlanishining bir shakli bo'lib, ko'pincha avtohalokatlarda kuzatiladi. DAI miya shikastlanishining eng keng tarqalgan turlaridan biri bo'lib, komaga, doimiy vegetativ holatga yoki hatto o'limga olib kelishi mumkin.

Shikastlangan miya shikastlanishining og'irligi uni davolashni belgilaydi.

Shikast tashxis qo'yilgach va to'g'ri tasniflangandan so'ng shifokor tegishli davolanishni amalga oshiradi.

Yengil TBIn davolash

- Odatda, engil travmatik miya shikastlanishi hech qanday davolanishni talab qilmaydi.
- Shifokor bosh og'rig'ini davolash uchun retseptsiz og'riq qoldiruvchi dori-darmonlarni buyurishi mumkin.
- Bemorga bir necha kun dam olish kerak, ammo aqliy va jismoniy faoliyatni butunlay to'xtatish tavsiya etilmaydi.
- Shifokor bemorning ahvolini kuzatib boradi, yangi alomatlar yoki mavjud bo'lganlarning yomonlashishini tekshiradi. Agar bu sodir bo'lsa, bemor darhol tibbiy yordamga murojaat qilishi kerak.

O'rtacha va og'ir TBIn davolash

O'rtacha yoki og'ir travmatik miya shikastlanishlari shoshilinch tibbiy yordam deb hisoblanadi. Bunday holatda shifokor bemorni kislorod va qon bilan ta'minlashni ta'minlaydi va keyingi jarohatlarning oldini olish uchun bemorni barqarorlashtiradi.

Ko'pgina hollarda bemorlar turli maqsadlarda shoshilinch jarrohlik aralashuviga muhtoj bo'ladi. Jarroh jarrohlik amaliyotini o'tkazadi:

- Bosh suyagi ichidagi bosimni engillashtiring (intrakranial bosim)
- Bosh suyagi sinishlarini tuzatish
- Gematomalarni olib tashlang (miyadagi qon quyqalari)
- Bosh suyagiga kirgan begona narsalarni olib tashlang

TBIning davolash uchun dorilar

- Shikastlangan yoki o'lik miya to'qimasini olib tashlanishi kerak.

Shifokor travmatik miya shikastlanishidan simptomatik yengillik va miyaning ikkilamchi shikastlanishini kamaytirish uchun ma'lum dori-darmonlarni buyuradi.

TBIning davolashda ishlatiladigan ba'zi dorilar:

- Og'riq dorilari
- Soqchilik tufayli miya shikastlanishini nazorat qilish uchun antikonvulsant dorilar
- Miyaning kislorodga bo'lgan ehtiyojini kamaytirish uchun bemorni vaqtincha komaga tushirish uchun koma qo'zg'atuvchi dorilar
- Miyadagi bosimni kamaytirish uchun diuretiklar
- Qon pıhtılarının shakllanishini to'xtatish uchun antikoagulyantlar
- Bemorni hushyor va ehtiyotkor bo'lish uchun stimulyatorlar
- Bemorning kayfiyatini barqarorlashtirish va qo'rquv va asabiylikni kamaytirish uchun antianksiyete va antidepressantlar.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Orlov Yu. A. Руководство по диагностике и лечению черепно-мозговой травмы у детей. – Toshkent: Buxoro davlat tibbiyot instituti nashriyoti, 2020. – 245 b.
2. Galgano M., Toshkezi G., Qiu X., Russell T., Chin L., Zhao L. R. Traumatic Brain Injury: Current Treatment Strategies and Future Directions. – Frontiers in Neuroscience, 2017; 11: 331.
3. Abdullayev Sh. A. Neyrotravmatologiya asoslari. – Toshkent: Tibbiyot nashriyoti, 2019. – 198 b.
4. Rasulov B. R., To'xtayev A. A. Bosh miya shikastlanishlari va ularning klinik belgilari. – Andijon: Andijon davlat tibbiyot instituti nashriyoti, 2021. – 156 b.
5. Jalolov O. N., Qodirov M. M. Travmatik miya shikastlanishi: tashxis va davolash asoslari. – Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2020. – 210 b.
6. Karimova D. S. Travmatik miya shikastlanishining psixologik oqibatları. – Samarqand: Samarqand davlat universiteti nashriyoti, 2022. – 134 b.